సర్వీసు రిజిష్టరు

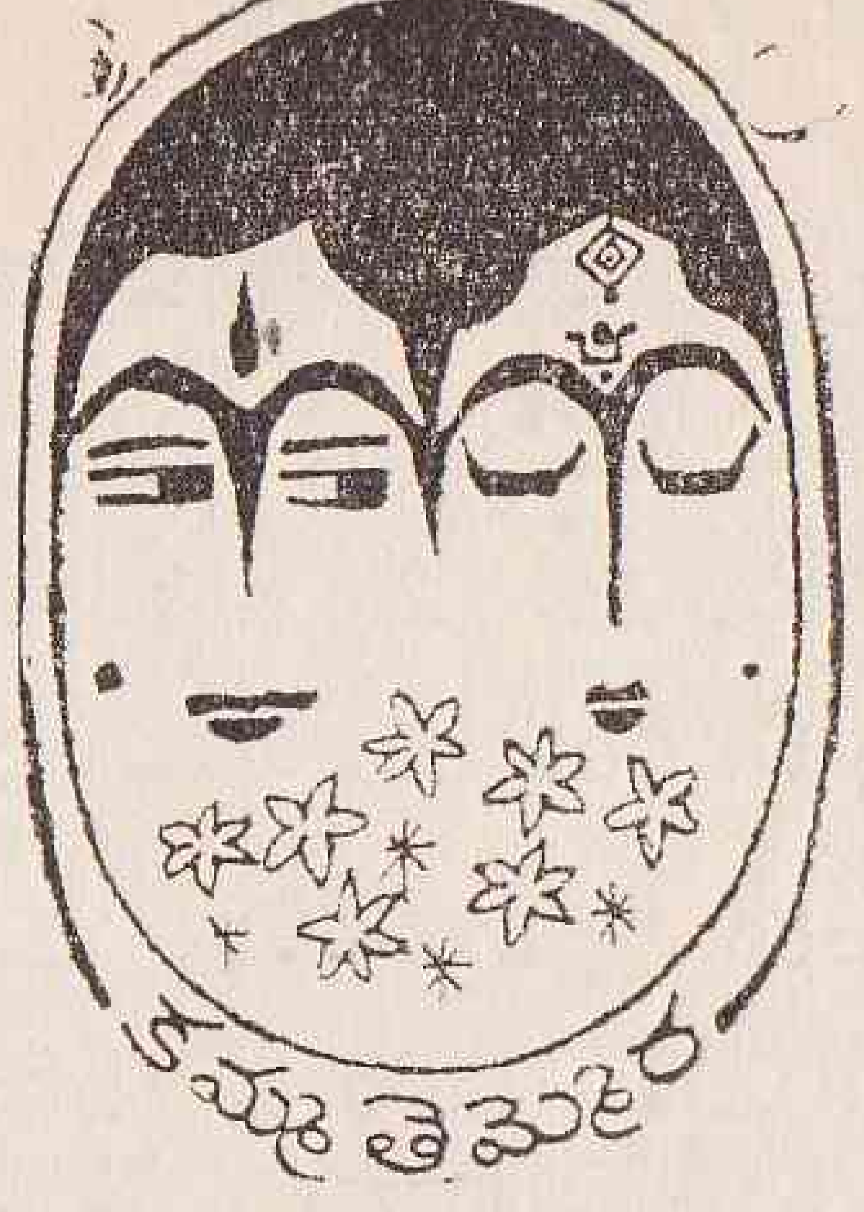

"ఇదిగో రామన్నా! బుద్ధుందా నీకు? నేను చెప్పిందేమిటి? నువ్వు చేసిందేమిటి?"

"మీరు చెప్పిందేనండమ్మగారూ! పరుపులు తీసి ఎండలో వేయమన్నారు. వేయబోతుండగా, మళ్ళీ వేసుకోవచ్చుగానీ బజారుకెళ్ళి తల నూనెబుడ్డి తీసుకరమ్మన్నారు...."

"సర్లే-సంజాయిషీ చెప్పొచ్చావు. మరేం లేకపోయినా మాటలకు మాత్రం కొదువలేదు...."

కిటికీ లోనుంచి రామన్నకు జరుగుతున్న మర్యాదను శ్రద్ధగా కనిపెడుతున్న వంటలక్క- సీతమ్మ, లోపలికి వెళ్ళగానే అతణ్ణి పరామర్శించింది.

"ఇంతకు మునుపు నాకూ వడ్డన జరిగిందిలే రామన్న మామా! ఆకాడికీ మన పాడే నయం. నిద్రలేచి ఎవరిముఖం చూచాడో ఆఫీసు జవాను. నెల రోజులప్పుడెప్పుడో చెప్పిన పని చేయలేదని విదిలించి పారేసింది. ఏం విడ్డూరమోగానీ, తెల్లారి నప్పటినుంచీ అమ్మగారి వాలకమంతా అదో రకంగా వుంది. అంతెందుకు—తోటలో నుంచీ ఓ రోజా పువ్వు తెచ్చివ్వు. ఒకసారి వాసన చూచేసరికి అది మాడి మసైపోవాలి. ఒక రొప్పడమా, ఒక రోజడమా! దరిదాపుల్లోకి మనుషులు వెళ్తే విరుచుకు పడిపోయిందన్న మాటే!"

నిజమే! లీలావతమ్మ మనసు మనసులో లేదు.

కానీ లీలావతమ్మ మనసు మనసులో లేక పోవడానికి నౌకర్ల అవిధేయత, భర్త ప్రవర్తన, బిడ్డల అవినయం లాంటివేవీ కారణాలు గావు. అలాంటి కారణాలవల్ల ఆమె యిలా తల్లక్రిందులై పోవడమన్నది ఆ కుటుంబ చరిత్రలో అపూర్వమైన విషయం. ఆ మాట కొస్తే నౌకర్లు గడ గడ లాడటానికి లీలావతమ్మ క్రీగంటి దృక్కోణంనుంచీ ప్రసరించే నిశిత వీక్షణం ఒక్కటీ చాలు. అమ్మగారి మాట జవదాటితే తమకు రానున్న ముప్పు ఎలాంటిదో ఆఫీసు జవాన్లకు క్షుణ్ణంగా తెలుసు. ఒక్క చూపుతో పనివాళ్ళను, ఒక్క నవ్వుతో భర్తను, ఒక్క మాటతో బిడ్డలను అదుపులో వుంచుకోగలిగిన లీలావతమ్మలో హఠాత్తుగా యిలాంటి మార్పు పొడసూపిందంటే—అందుకు కారణం చెప్పుకోదగినంత గొప్పదే అయి వుండాలి....

అదేమిటో నౌఖర్లకు అంతుపట్టడం లేదు.

బిడ్డల సంగతి అందుకు డిటోగానే వుంది.

వేసవి సెలవులు. సంతానమంతా యింటి దగ్గరే వుంది. పరీక్షల కోసం తెగ చదివి పుస్తకాలపైన్నే విరక్తి పుట్టి, యిక మళ్ళీ కాలేజీ తెరిచే దాకా అక్షరం ముఖం చూడగూడదనుకొని ఒట్టు వేసుకున్న రవిబాబు, తల్లిగారి ధోరణికి అర్థం స్ఫురించక చివరికొక పుస్తకాన్నే శరణుగోరి తోటలోకి వెళ్ళిపోయాడు. రేడియో సంగీతానికి అనువుగా భరత నాట్యాలు సలిపే హైస్కూలు కుర్రాళ్ళు రాము, శేషూ గదిలో నక్కికూర్చుని బుద్ధిమంతుల్లా పత్రికల్లో బొమ్మలు చూచుకుంటున్నారు. చిట్టచివరి పిల్లలిద్దరూ గాలి పీకల తూతూ మేళాన్ని గూడా కట్టిపెట్టి, పెరట్లో మల్లె పందిరి క్రింద గుట్టు చప్పుడుగా బొమ్మల పెళ్ళి చేసుకుంటున్నారు. ఎటొచ్చీ కానరాకుండా వున్నది పెద్దమ్మాయి సులోచన పొలకువ మాత్రమే! తలుపులు బిడాయించుకుని గదిలో మంచంపైన బోరగిల పడుకుని గొంతెత్తి ఏడువలేక-ఒక వేళ అలా ఏడవడమంటూ జరిగి, ఎందుకేడుస్తున్నావని ఎవరైనా అడిగితే కారణం బయట పడి చెప్పడానికి వీల్లేనిది గదా అన్న బెంగచేత ఆమె లోలోపలే కుమిలి పోతోందని ఆ కుటుంబంలో ఒక వ్యక్తికి మినహాయిస్తే మరెవ్వరికీ తెలియదు.

తెలిసిన వ్యక్తి లీలావతమ్మ.

ఆమెకైనా వెళ్ళే కూతుర్ని ఓదార్చగలిగే పాటి నిబ్బరం కలగడం లేదు. నిబ్బరం మాట దేవు డెరుగు, ఓ వైపున ఆమెకు ఒళ్ళు మండి పోతోంది. ముంత పొగలాంటి కోపం మనోగహ్వర మంతటా నిండి నిబిడీ కృతమై బయటపడేదారిలేక, లోపల తావులేక మనిషిని మల్ల గుల్లాలు పెడుతుంటే ఒళ్ళు మండకేం చేస్తుంది?

ఆ కోపంతోనే స్నానాల గదిలోకి వెళ్ళింది లీలావతమ్మ. బాయిల ర్లో నీళ్ళింకా వేడెక్కలేదు, కోపాన్ని వెళ్ళగక్కడానికి అది విస్పం దేహంగా ఒక మంచి అవకాశమే! కానీ అది మామూలుగా స్నానాలుచేసే వేళగాదు. పోనీ చన్నీటి స్నానం చేస్తే?

ఆ పనీ చేసి చూచింది లీలావతమ్మ. శీతోదక స్నానంవల్ల మనసు కాస్త నిమ్మదిస్తుందేమోనన్న ఆశ గూడా అడియాసే అయిపోయింది.

లోకంలో ఎన్నిజబ్బులైతే వున్నాయో, అన్ని చికిత్సలూ వున్నాయి. విరహతాపానికి సైతం వెయ్యిమందుల్ని సూచిస్తాయి ప్రబంధాలు. ఏవిధంగా చూచినా మానసికమైన వేదనకు మాత్రం మందులు మృగ్యమేమో! అప్ప టికి తన వూహ కందినంతలో ఏవో కొన్ని చిట్కాలు వాడి చూచింది లీలా వతమ్మ. ప్రత్యేకించి పండుగలకు పబ్బాలకు కట్టుకునే పట్టుచీరలో ముస్తా బైంది, వేళగాని వేళలో శుభ్రంగా తలదువ్వుకుని కొప్పునిండుకూ పువ్వులు తురుముకుంది. 'అబ్బే, నాకేం చింత! ఐనా, యిప్పుడేం కొంపమునిగి పోయింది గనుక!' అన్న తెచ్చికోలు ఓదార్పుతో యింట్లో ఈ మూల నుంచీ ఆ మూలకు నాలుగైదుసార్లు బరాబరులు తిరిగింది. ఎంతచేసినా ఎదలో ముల్లులాంటి ఆ చింత మనోవీధిలో నిశ్చలంగా వుండనేవుంది.

లీలావతమ్మ మనస్సు యింతగా కోపఘూర్ణితం కావడానికి మూల కారణమైన వ్యక్తిపేరు విశ్వం. ఆ విశ్వ మన్నవాడు యింకా పాతికేళ్ళ యినా నిండని కుర్రకుంక. ఎం. ఏ. పరీక్షలో క్లాసు తెచ్చుకున్నాడన్న మాటేగానీ అతగాడు లోకజ్ఞులవద్ద నేర్చుకోవలసిన పాఠాలు యింకా లక్ష

వున్నాయి. అతణ్ణి చేదుమేయమని యిక్కడెవరూ చెప్పలేదు. కళ్ళకు గంతలుగట్టి ముళ్ళదొంకల్లో నడిపించలేదు. స్వకులంవాడని చేరదీసి, లేత గుండెలో గొప్ప భవిష్యత్తుకోసం ఆశలు ప్రోదుచేసి మంచి ముత్యంలాంటి పిల్లనిచ్చి పెళ్ళిచేయాలనుకోడమే తమ నేరం! ఒకవేళ తన కిష్టంలేదనే అనుకుందాం. తన అభిప్రాయాన్ని ఎందుకు స్పష్టంగా చెప్పగూడదు? తను పలానావారికి అల్లుడు కాబోతున్నట్టుగా వూళ్ళోవారందరూ తలపోసుకున్న తర్వాత అతడిప్పుడు యిలా పెడముఖంపెట్టి వైదొలగి దూరంగా వెళ్ళిపోడంలో ఆంతర్యమేమిటి? అప్పటి కిదంతా అల్లాటప్పా వ్యవహారమనా అతడి ఉద్దేశం? అతగాడి కెన్ని గుండెలు?

లీలావతమ్మ చీటికీ మాటికీ కోప్పడే మనిషిగాదు. కానీ అభిమానానికి తగిలిన అవమానం అగ్గిపైన గుగ్గిలం లాంటిది. మనసులో మంటల్ని రగుల్కొల్పే కోపాతిరేకానికి గురైన అనుభవం కలగడానికి—లీలావతమ్మ కిది రెండోసారి! మొదటిసారి యిరవై రెండేళ్ళ క్రితం యించుమించుగా యిలాంటి అనుభవమే కలిగిం దామెకు—

*　　　*　　　*

లీలావతమ్మ కొత్త కోడలుగా కాపురంలో కుడికాలు పెట్టిన నాటికి సుదర్శనంగారు ఓ గవర్నమెంటు ఆఫీసులో సామాన్య గుమాస్తాప్రాయుడు.

కోడలుగా అత్తమామలకు, మరదలుగా బావగారికి, చెల్లెలుగా తోడికోడలికి సంతృప్తినీ, సంతోషాన్ని కలిగించినా కలిగించకపోయినా లీలావతమ్మ లీలలు భర్తకు మాత్రం అమందానందాన్నే కలిగించాయి. స్వగ్రామంలో వుండి సమష్టి కాపురంలో మెలగవలసిన అవసరంగానీ, అవకాశంగానీ బొత్తిగా లేకపోవడంతో లీలావతమ్మకు ఆదినుంచీ తన దారి నిష్కంటకంగానే తోచింది. సుదర్శనంగారిలో రసికత్వం పాలు హెచ్చు. పదిమంది స్నేహితులు, ప్రపంచ విశేషాల పరిశీలన, సాహిత్య సంగీతాలపట్ల కొంత అభిరుచీ—యివన్నీ పై మెరుగులైతే, ఆఫీసులో ఆధిపత్యంకోసం అనంత కోటి ఉపాయాల అన్వేషణ అన్నది ఆయన వ్యక్తిత్వంలోని లోవెలుగు! అందుకు తగ్గట్టు—ఇల్లు చక్కదిద్దుకునే వంతు మాది—

వున్నాయి. అతణ్ణి చేదుమేయమని యిక్కడెవరూ చెప్పలేదు. కళ్ళకు గంతలుగట్టి ముళ్ళదొంకల్లో నడిపించలేదు. స్వకులంవాడని చేరదీసి, లేత గుండెలో గొప్ప భవిష్యత్తుకోసం ఆశలు ప్రోదుచేసి మంచి ముత్యంలాంటి పిల్లనిచ్చి పెళ్ళిచేయాలనుకోడమే తమ నేరం! ఒకవేళ తన కిష్టంలేదనే అనుకుందాం. తన అభిప్రాయాన్ని ఎందుకు స్పష్టంగా చెప్పగూడదు? తను ఫలానావారికి అల్లుడు కాబోతున్నట్టుగా వూళ్ళోవారందరూ తలపోసుకున్న తర్వాత అతడిప్పుడు యిలా పెడముఖంపెట్టి పైదొలగి దూరంగా వెళ్ళి పోడంలో అంతర్యమేమిటి? అప్పటి కిదంతా అల్లాటప్పా వ్యవహారమనా అతడి ఉద్దేశం? అతగాడి కెన్ని గుండెలు?

లీలావతమ్మ చీటికీ మాటికీ కోప్పడే మనిషిగాదు. కానీ అభిమానానికి తగిలిన అవమానం అగ్గిపైన గుగ్గిలం లాంటిది. మనసులో మంటల్ని రగుల్కొల్పే కోపాతిరేకానికి గురైన అనుభవం కలగడానికి—లీలావతమ్మ కిది రెండోసారి! మొదటిసారి యిరవై రెండేళ్ళ క్రితం యించుమించుగా యిలాంటి అనుభవమే కలిగిం దామెకు—

*　　　*　　　*

లీలావతమ్మ కొత్త కోడలుగా కాపురంలో కుడికాలు పెట్టిన నాటికి సుదర్శనంగారు ఓ గవర్నమెంటు ఆఫీసులో సామాన్య గుమాస్తాప్రాయుడు.

కోడలుగా అత్తమామలకు, మరదలుగా బావగారికి, చెల్లెలుగా తోడికోడలికి సంతృప్తినీ, సంతోషాన్ని కలిగించినా కలిగించకపోయినా లీలావతమ్మ లీలలు భర్తకు మాత్రం అమందానందాన్నే కలిగించాయి. స్వగ్రామంలో వుండి సమష్టి కాపురంలో మెలగవలసిన అవసరంగానీ, అవకాశంగానీ బొత్తిగా లేకపోవడంతో లీలావతమ్మకు ఆదినుంచీ తన దారి నిష్కంటకంగానే తోచింది. సుదర్శనంగారిలో రసికత్వం పాలు హెచ్చు. పదిమంది స్నేహితులు, ప్రపంచ విశేషాల పరిశీలన, సాహిత్య సంగీతాలపట్ల కొంత అభిరుచీ—యివన్నీ పైమెరుగులైతే, ఆఫీసులో ఆధిపత్యంకోసం అనంత కోటి ఉపాయాల అన్వేషణ అన్నది ఆయన వ్యక్తిత్వంలోని లోవెలుగు! అందుకు తగ్గట్టు—ఇల్లు చక్కదిద్దుకునే వంతు మాది—

జగత్తును జేబులో వేసుకునే వంతు మీది-అన్నంత నిష్కర్షగా బాధ్యతల్లో భాగ పరిష్కారం చేసిపెట్టగల భార్య దొరికితే ఏ భర్త మాత్రం సంతోషించడు?

సుదర్శనంగారిని అమాయకుడని చెప్పడానికి వీల్లేదుగానీ, అనేక విషయాలను గురించి స్వంతంగా ఆలోచనకు పూనుకుని బుర్రకు శ్రమ కలిగించుకోడం ఆయన స్వభావానికి విరుద్ధం. ప్రత్యక్షంగా తనతో సంబంధం లేని విషయాలపైన తన విశ్వాసాని కెక్కినవారి మాటను వేదవాక్యంగా తీసుకోడమే ఆయన తత్వం. పెళ్ళయిన క్రొత్తలో ఆయన ఆ పెళ్ళి మూలంగా తనకు సంఘంలో ఓ విశిష్ట స్థానం లభించినట్టు కలైనా కనలేదు. విచిత్ర మేమిటంటే ఒకనాడు కలైనా కానిది అనతికాలంలో ఆయన పాలిటికి నిఖార్సయిన నిజంగా భాసించింది. అలా భాసించడానికి లీలావతమ్మ కృషితోబాటుగా పరిస్థితులుగూడా కలిసి వచ్చాయి.

పెళ్ళిని గురించి ముక్తసరిగా ఓ మాట చెప్పమని అడిగితే-ఎవరోగానీ ఒక అనుభవజ్ఞుడు-ప్రతివ్యక్తీ ఎప్పుడో ఒకప్పుడు తప్పని సరిగా తల ఒగ్గవలసిన ప్రమాదం-అన్నాడు. అందులోని అతిశయోక్తిని మినహాయిస్తే వివాహాన్ని జీవితంలోకి గొప్ప మార్పును తీసుకొచ్చే సంఘటనగా ఒప్పుకోక తప్పదు. లీలావతమ్మ లీలాకుమారిగావున్న రోజుల్లో పెళ్ళిని గురించి, ఎక్కడో తనకు తెలియకుండా అజ్ఞాతంగా పుట్టి పెరుగుతున్న భర్తను గురించి ఎలాంటి పగటి కలలు గన్నదో మనకు తెలియదు. అయినా ఒక విధంగా వూహించడానికి ప్రయత్నించవచ్చు- ఒక కొలను, చుట్టూరా పుష్పవాటిక. ఆ పరిసరాల్లో అందమైన మేడ. ముంగిట వాలు కుర్చీలో ఒక నవయువకుడు. అతడు పొడుగరి, స్థూలకాయుడుగాడు, తెల్లజామ పండువంటి దేహచ్ఛాయ గలుగువాడు, ధవళమల్లీకోరకముల దంతపంక్తి గలుగువాడు, మనసుపడి పులి పాలు తెచ్చి యిమ్మన్నా వెనుదీయని ధైర్య సాహసాలు గలిగినవాడు, నీకు దక్కితి- నీవు నాకు దక్కితివి- సాగిపోదామింక సరగున మనము-అంటూ సుఖలోకాల్లో కొత్తకొత్త పుంతల

వెంట తనను తనవెంట త్రిప్పుకునేవాడు-అయిన భర్తకోసం ఎదురుతెన్నులు చూచి వుంటుంది లీలావతమ్మ. ఆమె అదృష్టవంతురాలు. ఇంచు మించుగా అలాంటి భర్తే లభించా డామెకు! కానైతే అతడు తానాశించి నట్టుగా ఒంటరిగా మాత్రం లేడు. (లీలావతమ్మ వూహలో) సరోవరం మధ్యలో తామర పువ్వు. దాని చుట్టూ ముండ్ల నాచు.

"మా అబ్బాయి, మా అబ్బాయి" అంటూ కొందరు.—
"మా తమ్ముడు, మా అన్నయ్య" అంటూ కొందరు—
"మా మామయ్య" అంటూ మరికొందరు—

ఈ సమూహంలో తన భర్త కింత వరకూ ప్రత్యేకమైన జీవితం లభించినట్టులేదు!

"చూడమ్మా లీలా! వాడసలే అబ్బనాకారపు మనిషి. వేళకు పట్టె డన్నం పెడితే వాడింకేమీ అడగడు. ఆలస్యం జరిగితే అనారోగ్యం దాపురించి నట్టే...." అంటూ ముసలావిడ—

"వాడు లేనిదే మాకు పండుగల్లేవు. ఒకవేళ వాడు బద్ధకించినా నువ్వయినా బలవంతంచేసి ఏడాదికి నాలుగైదుసార్లు వచ్చి పోతుండాలి...." అంటూ బావగారు-

"నాన్నగారు, పెద్దన్నయ్య చల్లగా వున్నంత వరకూ మాకు చిన్న న్నయ్య పెట్టుపోతలు అక్కర్లేదులే చిన్న వదినా! అప్పుడప్పుడూ మీరు మా యిళ్ళకు వచ్చిపోతుంటే చాలు" అంటూ యింటబుట్టిన ఆడుపడుచులు-

అభిమానాలు, మమకారాలు అన్నీ తమ సొత్తే అయినట్టు అప్పగింతల పాట మినహాగా అంత పనీ చేశారు.

"పీక్కు పీక్కు-తినే వాళ్ళలా వున్నారే తల్లీ! ఎరగక పోయి యిచ్చామే లీలా! బిడ్డ గతేమౌతుందో గదరా దేవుడా?" అంటూ కంటనీరు పెట్టుకుంది లీలావతమ్మ మేనత్త.

లీలావతమ్మ మేనత్తకు బిడ్డలులేరు. పుట్టని బిడ్డలపైన పెట్టవలసిన మాతృవాత్సల్యాన్నంతా ఆమె మేనకోడలికి మీదుకట్టింది. పెంచిన మమ

పరుగిడుతున్న పామును తరిమి పట్టుకునే వయస్సులో వున్న మీ తమ్ముళ్లి ఇలా కళ్ళు తెరచుకునే నిద్రపోవడ మెందుకో నా కర్థంగాదు. మా యింట్లో మేమిలా కాదబ్బా! నాన్నగారూ, అన్నయ్యా, బావలెవరైనా వస్తే వాళ్లు, వాళ్ళతోబాటుగా నేను-అందరమూ కలిసి పేకాటకు కూర్చునేవాళ్ళం! పెద్దా చిన్నా అన్న తారతమ్య విచక్షణ లేదనుకోవద్దు. అడ్డు గోడల్లేకుండా హాయిగా కాలం గడిపేవాళ్ళమంతే! ఆ సంబరాలే వేరు.ఆ సందడే వేరు...."

లీలావతమ్మ అభిమానవంతురాలని చెబితే చాలదు. ఆమె వ్యక్తిత్వానికి తీవ్రమైన స్వాభిమానమే పునాది అని చెప్పడం సమంజసంగా వుంటుంది. భర్త తనవాళ్ళను గురించి ఈసడింపుగా మాట్లాడిన రాత్రి ఆమెకు కన్ను పొడుచుకున్నా నిద్రపట్టింది గాదు. 'అయ్యో, నత్తగుల్లల్ని ఎరుగరా' అంటూ కొంగలు హంసల్ని ఎగతాళి చేశాయట! మునుపటికెవరో బెస్తవాడు పువ్వుల బజారులో వెళ్తూ 'అబ్బే, కంపు కంపు' అంటూ ముక్కులు మూసుకున్నాడట! వెకిలితనానికి ఆటపట్టయిన కుటుంబంలో పుట్టిన తరువాత ఆ సుగుణం ఈయనలో మాత్రం ఎందుకుండకపోతుంది? ఎదుటివారి 'పెద్దమనిషితరహా' ఎలా అర్థమౌతుంది?

మరునాటి వుదయం కాస్త తొందరగానే నిద్రలేచిన సుదర్శనంగారికి లీలావతమ్మ ముఖం అరుణోదయ సమయంలో పూర్వ దిశాంగన వదనంలా కమిలిపోయివున్నట్టు కనిపించింది. భార్య ముఖం జేవురించడానికి కారణ మేమిటో ఆయన వూహకు అందిందిగాదు.

* * *

నాటికీ నేటికీ పరిస్థితుల్లో ఎంతో మార్పు వచ్చినమాట నిజం!

ఆశించినంతకంటే ముందుగా సుదర్శనంగారికి ప్రమోషన్లు వచ్చాయి. ఆఫీసు కంతటికీ తనే అధికారి కావడం జరిగింది. సమాజంలో హోదా పెరిగింది. పిలిస్తే పలికే నౌకర్లు—కాలింగ్ బెల్ మ్రోత కోసం కాసుకుని కూచునే బంట్రోతులు—పనులకోసం యింటిచుట్టూ తిరిగే గొప్పవాళ్లు. ఉద్యోగంలో వున్నతి మూలంగా దూరప్రాంతాలకు బదిలీలు. అక్కడి

వాళ్ళకు సుదర్శనం గారొకప్పుడు గుమాస్తాగా పని చేశారనిగానీ, వాళ్ళ నాన్నగారు రిజిష్టరాఫీసులో దస్తావేజులు వ్రాసి చేసిన సంపాదనతో కొడుకు లను చదివించాడనిగానీ తెలియకపోవడం—మున్నగు పరిణామాలన్నీ సుదర్శనంగారిపైన బాగా పనిచేశాయి. సూర్యోదయం ఆయన కంటబడి చాలా కాలమయింది. ఎనిమిదికో తొమ్మిదికో నిద్ర లేచి, నింపాదిగా స్నాన పానాలు, భోజనాదులు ముగించి మిట్టమధ్యాహ్నం వేళ కార్యాలయంలో ఎలక్ట్రిక్ పంకా క్రింద సేదదీరి, ఆఫీసు టైంలో యింకా మిగిలివున్న వ్యవ ధిని క్రింది వుద్యోగుల్ని గదమాయించడానికి వినియోగించి, ఆఫీసునుంచీ అలాగే ఏ క్లబ్బుకో, సమావేశానికో, సినిమాకో వేంచేసి, దాదాపుగా అర్ధ రాత్రి సమయానికి యిల్లుచేరుకునే అనుదిన కార్యక్రమంలో సుదర్శనంగారికి వెనుదిరిగి తమ జీవితాన్ని సంహావలోకనం చేసుకునే అవకాశాలు లభ్యం కావు. భాషలో అభినివేశం గడించిన తర్వాత హల్లుల్లో అక్షరక్రమం మరచిపోయిన పండితుడిలా ఆయన తననుంచీ ఎవరెవరు ఎంతెంత ఆశిం చారన్న విషయాన్ని విస్మరించారు. అసలలాంటి తలపులకే ఆయన హృద యంలో చోటు దొరికిందిగాదు. పదిహేనేళ్ళ క్రితం తండ్రిగారు పోయారు. సుదర్శనంగారు ఒంటరిగా వెళ్ళివచ్చారు. కన్నతల్లి అంతిమయాత్రా సంద ర్భంలో ఆమాత్రమయినా చేయలేకపోయారు, తమ్ముడు ఒకానొక వూళ్ళో వున్నాడనుకుని అన్నగారు తంతియిస్తే—తమ్ముడికి ఆ వూరినుంచీ బదిలీ వచ్చి ఆరు మాసాలయింది; తంతి సకాలానికి చేరింది కాదు. సుదర్శనం గారి అక్కచెల్లెళ్ళ భర్తలు ఉద్యోగాలు చేసేవాళ్లు కాదు. కనుక వాళ్ళ చిరు నామాలు మారవు. కానీ తమ చిరునామా మారినప్పుడల్లా బంధువులకు జాబులువ్రాస్తూ కూచునేపాటి ఓపికగానీ తీరికగానీ సుదర్శనంగారికి లేదు. వాళ్ళ వస్తే రావచ్చు. వచ్చి కొంతకాలం వుండిపోవచ్చు. తనకేమీ అభ్యం తరం లేదు. కానీ వాళ్ళెందుకో రావడం మానేశారు!

వచ్చినప్పుడు వాళ్ళ కెలాంటి మన్నన లభ్యమయిందో సుదర్శనం గారికి తెలియదు.

అప్పుడప్పుడు శుభలేఖలు కొన్ని టేబిలుపైన కనిపించేవి. ఎంతగా పెళ్ళికి రాడని తెలిసినా, మరెంతగా తమ కిష్టంలేకపోయినా మేనల్లుళ్ళకు, మేనకోడళ్ళకు పెళ్ళిళ్ళు జరుగుతున్నప్పుడు మేనమామకు ఆహ్వానం పంపక పోవడం సముచితంగా వుండదని అవతలవాళ్ళ వుద్దేశం. "అరే, యిదప్పుడే పెళ్ళి కెదిగిందా !—వీడికప్పుడే పెళ్ళా!" అనుకునేవాడు సుద ర్శనంగారు. ఒక్కొక్కప్పుడు సుదర్శనంగారి ఆశ్చర్యమే వధువులపాలిటికి. వరులపాలిటికి పెళ్ళి కానుకగా పరిణమించేది. ఎందుకంటే—కొన్ని అహ్వా నాలు తీరా శుభకార్యమైన తర్వాత పది పదిహేను రోజులకుగానీ ఆయన కంటబడేవి గావు.

వచ్చిన మార్పు సుదర్శనంగారిపైకి ఎంత తాపీగా వచ్చిందో, లీలా వతమ్మపైకి అంత ఉధృతంగా వచ్చింది. మార్పును తీవ్రంగా అభిలషిం చడం చేతనేగావచ్చు, కేవలం తన ఆత్మశక్తి మూలంగానే సిద్ధించినట్లు లీలావతమ్మ అనుకోగలిగింది. ఇప్పు డామెకు బీరువానిండుకూ చీర లున్నాయి. ఆమె సుదర్శనంగారిని డబ్బడగదు. ఇంకా ఆయనే ఆమెనడిగి అవసరం వచ్చినప్పుడు పదో పాతికో తీసుకుంటాడు. కాలేజీలో చదువు కుంటున్న కుమారుడు తల్లికే వ్రాసి డబ్బు తెప్పించుకుంటాడు. పేరంటా నికి ప్రక్క వీధికి వెళ్ళాలన్నా యింటి ముంగిటకు రిక్షా బండి వచ్చి విలుస్తుంది!

ఇంతగా ముందీ మార్బలం లేనిరోజుల్లో కూతురు ఒంటరిగా వుండి పోతుందన్న బెంగతో లీలావతమ్మ తండ్రి అల్లుడి గృహంలోనే మకాం పెట్టాడు. సుఖాల్లోనయినా, కష్టాల్లోనయినా భర్తను అనుగమించడమే భార్య ధర్మం కనుక లీలావతమ్మ తల్లి గూడా ఆ పనే చేసింది. మేనత్తకు అంతకన్నా గత్యంతరం లేకపోయింది. మిగిలినవాళ్ళు తమ్ముళ్ళిద్దరు. వాళ్ళను ప్రయోజకులుగా చేసి లోకానికి చూపించాలని లీలావతమ్మ ఎంతగా పాటుబడిందో అంతగా విధి ప్రతికూలించింది. అక్కడా యిక్కడా ఏవో చిన్న ఉద్యోగాలు చేస్తూ వాళ్ళక్కడే తమ తమ ఆలుబిడ్డలతో సంసారాలు

నడిపిన మాట నిజమే. అయినా, ఆ కాపురాలు బ్రాంచాఫీసుల్లాంటివి. హెడ్ ఆఫీసు అండదండలు, ఆదరాభిమానాలు పుష్కలంగా లభించక పోయి వున్నట్టయితే ఆ బ్రాంచాఫీసుల్ని ఎన్నడో మూసివేయ వలసి వచ్చేది !

ధ్యేయం సిద్ధించిన తరువాత, యిక ఆశించవలసిందేమీ కనిపించక లీలావతమ్మ మహారాణి గుల్నారులా జీవితంలో ఉప్పూ కారం కోసం ముఖం వాచిపోయి వుండవలసింది. ఆ పరిస్థితినుంచి తప్పించి, మళ్ళీ కాలమే ఆమెను అనుగ్రహించింది. మొదటి ప్రణాళికను విజయవంతం చేయగలిగిన ఆత్మవిశ్వాసంతో — ఆమె తన ధ్యాసను కొడుకుల చదువు పైకి, కూతురు పెళ్ళిపైకీ మళ్ళించి ద్వితీయ ప్రణాళికకు పథకం తయారు చేయడంలో నిమగ్నురాలయింది. చదువులకేమి, డబ్బుంటే అవి మంచి నీళ్ళ ప్రాయం ! వచ్చిన చిక్కల్లా పెళ్ళిదగ్గరే ! తెల్లనివన్నీ పాలనుకో గూడదు. పైపై మెరుగులు చూచి మోసపోకూడదు. చేతులు కాలినతర్వాత ఆకులు పట్టుకోకూడదు !

సంబంధాలు తీసుకరాని దోషం సుదర్శనంగారిది కాదు. పైళ్ళమీద తన అభిప్రాయాన్ని వ్రాసి పైవాళ్ళ పరిశీలనకోసం పంపుకోడం ఆదినుంచీ ఆయన చేస్తున్న పనే ! ప్రతి సంబంధమూ లీలావతమ్మ నిశిత పరీక్షకు గురయింది. నచ్చలేదన్న ఆఖరు నిర్ణయంతో ప్రతి పైలు తిరుగుదారిపట్టిన కొద్దీ సుదర్శనంగారిలో చిరాకు ఎక్కువైంది.

ఐనా లీలావతమ్మ మాత్రం ఏం చేస్తుంది ? నాలుగు సంవత్సరాల పాటు గాటిలో కట్టేసుకుని, బండి మడకాలాంటి సేద్యం పనులు చేసుకోడానికి అవసరమయ్యే కోడెల్ని బేరమాడ్డం చూడాలి ! కొమ్ము వాటం బాగుందా, నడుములో సత్తా వుందా, సుళ్ళున్నాయా, బాగా నెమరువేస్తుందా అంటూ వెయ్యి జాగ్రత్తలు తీసుకుంటారు. మరిక్కడ మాత్రం అల్లుడు తేరగా దొరకడం లేదుగదా ! సంచులతో కాసులు కుమ్మరించాలిగదా ! అదమరిస్తే కొంప మునగదూ !

ఒక సంబంధమైతే నూటికి నూరుపాళ్లు కుదిరినట్టే తోచి, చివరి కొక్క లాపాయింటుతో బెడిసిపోయింది. కుర్రవాడు అందగాడే! విద్యాధి కుడే! కాలుమీద కాలువేసుకుని తిన్నా తరిగిపోని ఆస్తిపాస్తులున్నాయి. అన్ని శుభలక్షణాలకూ తలమానికంగా తండ్రి కొక్కడే కొడుకు. తల్లి అతని చిన్ననాడే చనిపోయింది. అంతా బాగానే వుంది. కానీ పుట్టుపూర్వో త్తరాల సంగతి వాకబుచేయగా ఓ దారుణమైన విషయం బయటబడింది. ఆ కుర్రాడి తల్లి భర్తపోరు పడలేక ఆత్మహత్య చేసుకుందట! అది తరతరా లుగా తుపాకులు చేతబట్టి అరణ్యాల్లో వేటకు వెళ్ళే కుటుంబమట! మృగా లను వేటాడేవాళ్ళకు మనుషులొక లెక్కా!

శివ ధనుర్భంగం మానవ సాధ్యం కాదేమో ననుకున్న జనక మహా రాజులా సుదర్శనంగారు దిగులుపడి పోతున్న సమయంలో లోకం గొడ్డుపో లేదు—ఇదిగో నేనున్నాను—అన్నట్టుగా రంగంలో విశ్వం ప్రత్యక్ష మయ్యాడు!

అల్లుడికి అవసరమైన మంచిలక్షణాలు కొన్ని విశ్వంలో వున్నమాట నిజమే! కానీ ఏ సంబంధంలోనయినా బొత్తిగా లోపాలు లేవనిచెప్పడం సాధ్యంకాదు. పోనీలెమ్మని సరిపెట్టుకోదలచింది లీలావతమ్మ.

మీరు సరిపెట్టుకోడంలో ఏమయింది? నాకూ సరిపడాలిగదా — అన్నట్టు అతడిలా చడీ చప్పుడూ లేకుండా చల్లగా జారుకోగలడని లీలావ తమ్మ కేం తెలుసు?

సుదర్శనంగారు యింటికి రాగానే ఆమె చెప్పదలచుకున్న నాలుగు మాటలూ ఘాటుగా చెప్పేసింది:

"ఏమిటండీ మీరు! ఏం జరుగుతోందో తెలుసా మీకు? ఎరుగక పోయి మన చాపక్రిందికి మనమే నీళ్ళు తెచ్చుకున్నట్టయింది. ఆ కుర్రాడు మన సంబంధం తనకిష్టంలేదని చెబుతున్నాడట! తనెన్నడూ మనకు మాట యివ్వలేదనిగూడా చెబుతున్నాడట! ఇలాంటి బుద్ధిమంతుడు మరొకడు దొరకడనిగాదు. కానీ యిప్పుడు లోకులేమనుకుంటారు? ఏ లోపాన్ని

గమనించి యితగాడు మన సంబంధం వద్దంటున్నాడు? ముసుగులో గుద్దు లాటలు మనకు పనికిరావు. నిక్కచ్చిగా నిలదీసి అడిగి తెలుసుకోవాలి మీరు...."

విశ్వంకోసం కబురు వెళ్ళింది. మనిషినే వెంటబెట్టుకు రమ్మని జవానును పంపితే—అతగాడు ఉత్తరం తీసుకొచ్చాడు.

"పూజ్యశ్రీ సుదర్శనంగారికి నమస్కారాలతో విశ్వం వ్రాసుకున్నది—

"కొన్ని అవాంఛనీయ పరిణామాల వల్ల నే గావచ్చు—నా ప్రవర్తన అపార్థానికి గురయింది. నా పరిస్థితుల్ని వివరించి చెప్పుకుంటే మీరు నన్ను మన్నించగలరని నాకు తెలుసు. ఎట్టయెదుట కూర్చుంటే వాటిని మీకు నేను ఒక క్రమంలో చెప్పలేకపోవచ్చు. ఎలాంటి అవ్యాప్తి అతివ్యాప్తి దోషాలు లేకుండా సంజాయిషీ చెప్పుకోడానికే ఈ ప్రయత్నం.

"మీలాంటివారు ఆశలు పెట్టుకోడానికి నేను తగనేమో నన్న అభిప్రాయం నా కాదినుంచీ కద్దు! అందుకు కారణాలు లేకపోలేదు. నేను సామాన్యమైన కుటుంబంలో పుట్టాను. ఎంత సామాన్యమయిన కుటుంబమో మీ రూహించలేరు. నేను పుట్టినరోజుల్లో ఏ పూట కా పూట గడవడమే బ్రహ్మాండంగా వుండేది. మా నాన్నగారికి ఒక్క తమ్ముడు—నలుగురు చెల్లెళ్లు. మేనత్తల్లో పెద్దవాళ్ళ కిద్దరికీ ఆపాటికే పెళ్ళిళ్ళు జరిగాయి. మా నాన్నగారు పల్లెటూళ్ళో వీధిబడి చెప్పేవారు. మా చిన్నాన్న కొద్దిపాటి పొలం కౌలుకు చేసేవాడు. నేను పుట్టిన సంవత్సరం మా నాన్నగారి వీధి బడికి ప్రభుత్వం గుర్తించి వంద రూపాయల గ్రాంటు యిప్పించింది. మా చిన్నాన్న కౌలుకు చేస్తున్న పొలంలో మా వాటాకు నాలుగు గోనెల బెల్లం వచ్చి, ఆ యేడు గోనె బెల్లం యాభై రూపాయలు పలికింది. అందువల్ల కుటుంబంలో నేను అదృష్టవంతుడినన్న భావం కలిగింది. క్రిందపెడితే కందిపోతానేమో నన్నంత సుకుమారంగా వాళ్ళు నన్ను పెంచి పెద్దజేశారు!

"అప్పటికి నాకు నాలుగేళ్ళ ప్రాయ ముంటుందేమో! కొండ క్రింద మిట్టపల్లాల నేల ఒకటి మా నాన్నగారి పేరిటికి పట్టావచ్చింది. ఉదయం లేవగానే యింటిల్లిపాదీ అక్కడకు వెళ్ళిపోయేవాళ్ళం. నన్ను చెట్టు క్రింద కూర్చోబెట్టి ఆడా మగా భేదం లేకుండా మా నాన్న గొడ్డళ్ళతో గునపాలతో

నేలను చదును చేసేవారు. మధ్యాహ్న మయ్యేసరికి మా అమ్మ పెద్ద తట్టతో అన్నం తీసుకొచ్చేది. ఆవిధంగా చదునైన నేలలో మా బాబాయి నిలువులోతు గుంటలు తీసి మామిడిమొక్కలు పాతాడు. మా పిన్నమ్మ, మేనత్తలు అరమైలు దూరంనుంచీ నెత్తిపైన నీటి కడవలు మోసి ఆ మొక్కల్ని కాపాడారు. ఎందుకు చెబుతున్నానంటే—ఆ మామిడితోపు మహాసూలే గనుక లేకపోతే నా చదువు కొనసాగేది గాదు.

"మా బాబాయికి ముగ్గురూ ఆడపిల్లలే పుట్టారు. నా కిద్దరు తమ్ముళ్ళు వున్నారు. మీరొకసారి మా యింటికి వెళ్ళిచూస్తే ఆ యింటపుట్టిన కుర్ర వాడు ఎం. ఏ. దాకా చదువుకోగలిగి వుంటాడని అనుకోలేరు. మా వూరి పరిసరాల్లో కట్టెకోసమనీ, కంపలకోసమనీ మాయింటి ఆడపడుచులు ఎక్కి దిగని గుట్టల్లేవు. కుటుంబాన్ని ఉద్ధరించడానికి నే నొక్కణ్ణి చదువుకుంటే చాలునని తమ్ముళ్ళిద్దరు చదువులు మానుకున్నారు.

"కానీ నేలనున్న వారు నేలనే వుండరు. మంచిరోజులు దగ్గరలో వున్నాయన్న ఆశ లేకపోతే లేమిని భరించడం అసాధ్యం. పోయిన సంవత్సరం మా మామిడితోపులో బావి పడుతుందని ఎవరో చెప్పారు. ఆశ దొడ్డది. అది ఎంతటి సామాన్య మానవులచేతనైనా గొప్పకార్యాలు చేయిస్తుంది. కూలీలను పెడితే ఆరు మాసాలకయినా పూర్తికాని బావి త్రవ్వకం మూడు మాసాలకే పూర్తయింది. నాలుగోమట్టులో నీళ్లు కనిపించాయి. ఓ పంపుసెట్టు తగిలిస్తే బావిక్రింద బంగారం పండుతుంది....

"ఇవి నా పరిస్థితులు.

"ఇలాంటి బాధ్యతలను భుజానమోస్తూ నేను నా జీవితంలోకి రాబోతున్న అర్ధాంగిని ఏమాత్రం సుఖపెట్టగలనో తెలియదు. ముచ్చటైన బంగాళాలో చిన్న స్టవ్‌మీద వంటచేసి పెట్టడం మినహాగా మరొక అదనపు బరువును స్వీకరించనొల్లని యిల్లాలు లభ్యమయితే—మా కుటుంబం సంగతి వెన్న పడుతుండగా పగిలిపోయిన బాన చందమౌతుంది. అలాగని నేను మా వాళ్ళ కేదో పెన్నిధిని త్రవ్వి తలకెత్తబోతున్నానని గాదు. సిరిసంపదలకన్నా, భోగ భాగ్యాలకన్నా మమకారాలను, ఆత్మీయతలను ప్రాణప్రదంగా చూచుకోగలిగితే చాలు.

"ఇంతకుమించి నేను చెప్పగలిగిం దేమీ లేదు. మీరు పెద్దలు. విజ్ఞులు! మిగిలిన నిర్ణయాలు మీకే వదిలేస్తున్నాను...."

నాలుగు రోజుల తర్వాత ఓ ఆదివారంనాడు మధ్యాహ్న భోజనానంతరం మేడపైన గదిలో విశ్రాంతి తీసుకుంటున్నారు సుదర్శనంగారు. కత్తి వేటుకు నెత్తురుచుక్కలేని ముఖంతో భర్తగారి భేటీకి వెళ్ళింది లీలావతమ్మ.

"జనానావారి నిర్ణయ మేమిటో తెలిసింది గాదే!" అన్నారు సుదర్శనంగారు.

"ఏం చెప్పమంటారు? కొరివితో తల గోక్కున్నట్టుంది! ఆ కుర్రాడు దీనికేదో మచ్చుమందే చల్లినట్టున్నాడు. ఇంత చిన్న వయస్సులో అలాంటి గొప్ప బాధ్యతలు మోయలేవే పిల్లా అంటే వింటేనా! అపర సావిత్రిలా బయల్దేరింది. పోనీలెండి. ఎవరి కర్మకు ఎవరు కర్తలు...."

"అమ్మాయి కెలాగైనా నచ్చజెప్పి ఆ ఫిరంగికోట వాళ్ళ సంబంధమే నిశ్చయించగూడదా లీలా!" ఆలోచిస్తూ అడిగారు సుదర్శనంగారు.

"ఆ మనుషుల్ని వేటాడేవాళ్ళకా పిల్లని ఇవ్వడం?" తీక్షణంగా ప్రశ్నించింది లీలావతమ్మ.

"ఒక్కొక్కరికి ఒక్కొక్కవిధంగా ప్రసిద్ధి వస్తుంది. సహజమే! ఓవిధంగా చూస్తే లోకమంతా మా ఆఫీసులాగే వుంది. ఓ గుమాస్తా ఆలస్యంగా తప్ప ఆఫీసుకి రాడు. వేరొకడికి పనిచెబితే ప్రాణాలు పోతాయి. ఇంకొకతనికి లంచాలంటే పోయిన ప్రాణాలు లేచి వస్తాయి. వాళ్ళు ఎన్నుకున్న పద్ధతుల్లో వాళ్ళకు కాలం హాయిగానే గడచిపోతున్నట్టు తోస్తుంది. వాళ్ళకు సంబంధించిన బ్లాక్‌మార్కులు, రెడ్ ఎంట్రీలు ఎప్పటికప్పుడు ఓ పుస్తకంలో నమోదు చేయబడుతూ వుంటాయన్న విషయం వాళ్ళకెందుకు అర్థం కాదో తెలియదు. అవసరం వచ్చినప్పుడు ఆ పుస్తకాన్ని తిరగవేయడం జరుగుతుంది. చేసుకున్న వాళ్ళకు చేసుకున్నంత! అనుభవించక తప్పుతుందా లీలా!"

లీలావతమ్మ తెల్లబోయింది. తెల్లబోతూ భర్త ముఖంలోకి పరిశీలనగా చూచింది. ఆ ముఖంలో కోపం లేదు. తొందరపాటు లేదు. ఆయన చిత్రహింసకు గురైన తర్వాత అపరాధాన్ని బయటపెట్టిన నేరస్తుడిలా వున్నాడు.

Problems of prosperity – different outlooks on life – Service register.